

QARAQALPAQ MUZÍKA KÓRKEM ÓNERINIŇ RAWAJLANÍWÍNDÁ KEŇESBAY SERJANOVNING TUTQAN ORNÍ

Qalbayev Azimbay Adilbaevich

Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filialı 1-kurs studenti.

+99891-266-14-13 azim8122001@gmail.com

Abatbaeva Ra'no Allambergenovna

Ilimiy máslahatshi.

abatbaevarano35@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14848504>

Annotatciya. Bul maqalada qaraqalpaqstanda opera janrınıń rawajlanıwı hám dáslepki atqarıwshıları olardıń iskerlikleri haqqında maǵlıwmatlar keltirilgen. Bunnan tisqari birinshi qaraqalpaq operası Ajiniyaz operasında óziniń salmaqlı roli hám sheber qabiliyeti menen xalqımızdıń kewlinen orın alǵan akademiyalıq vokal kórkem óneriniń tiykarshılarınan buringi awqam dáwirinde birinshilerden bolıp tenor dawsında kóplegen operalardı atqarǵan talant iyesi Keñesbay Serjanov ómiri hám ol atqarǵan shıǵarmalar haqqında maǵlıwmatlar, olardıń nota materialları menen talıqlanıwı keltirilgen.

Gilt sózler: orkestr, syuita, balet, romans, ariya, opera, xor, rechitativ, kompozitor, janr, camerata, belkanto, baqsı, jıraw, libretto.

МЕСТО КЕНЕСБАЯ СЕРЖАНОВА В РАЗВИТИИ КАРАКАЛПАКСКОЙ МУЗЫКИ КАК ОФИЦИАЛЬНОЙ ФОРМЫ

Аннотация. В данной статье представлены сведения о развитии оперного жанра в Каракалпакстане, а также о ранних исполнениях. Кроме того, он сыграл значительную роль в опере «Ажинияз», первой каракалпакской опере. Представлено для пополнения информационными материалами и примечаниями. Была представлена информация о творчестве жизни Кенесбая Сержанова, который одним из первых исполнил коплегенные оперы тенором.

ключевые слова: оркестр, сюита, балет, романс, ария, опера, хор, речитатив, композитор, жанр, камерата, бельканто, бачи, джирав, либретто.

THE PLACE OF KEŇESBAY SERZHANOV IN THE DEVELOPMENT OF KARAKALPAK MUSIC AS A FORMAL FORM

Abstract. This article provides information about the development of the opera genre in Karakalpakstan, as well as about early performances. In addition, he played a significant role in the opera "Ajiniyaz", the first Karakalpak opera. Presented for updating with information materials and notes. Information was presented about the work of life Kenesbai Serzhanov, who was one of the first to perform coplegic operas as a tenor.

Key words: orchestra, suite, ballet, romance, aria, opera, choir, recitative, composer, genre, camerata, bel canto, bachi, jirav, libretto.

Búgingi kúnde mámleketimizde kóplegen ózgerisler bolıp kelmekte. Solar qatarında muzika tarawında da rawajlanıw kóplegen imkaniyatlar jaratılmaqta.

Xalqımızdın teatr shıǵarmalarına degen qızıǵıwshılıǵı artıp, muzıkaǵa bolǵan talap kúsheymekte. Elimiz súygen kompozitorlar bolsa, muzıkalı teatr janrlarında tınbay miynet etip, xalqımızdın mádeniyatınıń rawajlanıwına óz úleslerin qosıp kelmekte. Bul janr tek ǵana kompozitorlardı emes, bálkim jurt basshımızdın da itibarınan shette qalmadı. Opera-bul teatr, qosıq, ayaq oyın hám muzıkanı birlestiriwshi sintetik janr. Opera quramalı janr bolıp, onıń tiykarın muzika quraydı.

Opera janrı bay tariyxıy dáwirdi óz ishine aladı. Bul janr payda bolıp rawajlanbasınan aldın, yaǵnıy XVII ásirge shekem dúnyalıq hám shirkew muzıkası rawajlangan. Opera XVII hám XVIII ásirler muzika kórkem óneriniń kóplegen jónelislerine óz tásirin kórsetti. Yaǵnıy saz-ásbap muzıkası ushın jańa janrlar payda boldı: uvertyura, orkestr, balet syuitası hám basqalar. Operanıń watanı Italiya bolıp, onıń dáslepki oshaǵı Florensiya esaplanadı. Shayırlar, atqarıwshılar hám kórkem-óner qızıǵıwshıların birlestirgen dógerekte (dógerectiń atı “camerata”) tiykarǵı qaǵıydalar payda bolǵan. Quramalı janrlardıń biri bolǵan opera janrı Ózbekistan Respublikasında kirip kele basladı. XIX ásirdeń aqırı XX ásirdeń baslarında Tashkent qalasında bir neshe opera truppaları gastrol saparına kelip, 1918-jıl Toshkentte Rus opera teatri óz jumısın basladı. 1929-jıl M.Qoriyoqubov járdemi menen ózbek muzıkalı teatri iske tústi. Rus kompozitorları menen birgelikte bir neshe ózbek opera hám baletleri payda bola basladı. 1939-jılı belgili kompozitor M.Ashrafiy hám S.Vasilenko menen birgelikte birinshi ózbek operası “Buran” operasın jazdı. Bul operadan soń kompozitorlar tárepinen M.Ashrafiy “Ullı kanal”, “Dilorom”, A.Kozlovskiy “Uluǵbek”, T.Sodikov “Gúlsara”, “Shayır qálbi”, S.Boboev “Xamza”, M.Yusupov “Xorezm qosıǵı” h.t.b. operalar dóretilgen. Birinshi ózbek komediyalı operası S.Yudakovtıń “Maysaranıń hiylesi” operası bolsa, S. Boboevtiń “Jarıl tas” operası birinshi ózbek balalar operası esaplanadı. Qaraqalpaq xalqı ázel-ázelden muzıkanı súyiwshi xalıq bolıp, baqsı hám jırawlardıń arqasında milliy miyrasımız bolǵan xalıq namaları saqlanıp házirge shekem jetip kelgen. XX ásirdeń 70-jıllarında iri janrlardıń biri opera janrı kirip kelip, bir qansha atqarıwshılar jetilisip shıqqan. Sol qatarda Respublikamızda opera mektebine tiykar salǵan hám onıń rawajlanıwına úlken úles qosqan B.Nadirov, M.Xojaniyazov, I.Xojametov, Ó.Temirxanov hám K.Serjanov sıyaqlı ullı tulǵalardıń atın atap ótiw orınlı. Olar opera atqarıwshılıǵı mektebin shólkemlestirip, kóplegen operalardan ariyalar, romanslar atqarıp, mádeniyatımızdı bayıttı. Solay etip, Qaraqalpaqstanlı kórkem óner tarawı qániygeleriniń jańa opera janrına qol urıwına sebebshi boldı hám qaraqalpaq

xalq namalarin operalarda paydalanip milliyligimizdi aship berdi. Atap aytatugin bolsaq, xalqimizdin ulli klassik shayiri Ajiniyaz Qosibay ulinin 150 jilliq toyi qabatinda "Ajiniyaz" atli operanin daslepki varianti dunyaga keldi. Bul opera 1974-jili belgili kompozitor N.Muxammeddinov avtorliginda, soz zergeri, Ozbekistan Qaharmani I. Yusupov librettosi tiykarinda jazilgan. Opera 1974-jili bir aktli bolip jazilgan, biraq bul opera sol waqitlari saxnaga qoyilgan. Aradan jillar otip, 1987-jili opera 3 aktli ham 7 kartinali bolip, toliqtirilib, teatr saxnasina daslepki qademin qoyadi¹.

Kenesbay Serjanov 1958-jili 24-iyun kuni Nokis qalasinda dunyaga kelgen. Onin qosiqqa degen qiziqishligi balaligidan artip, mektep dawirinde Bayram Matchanov ham Bazarbay Nadirovlarin² "Jigirma beste", "Juldzilar", "Menin jigit waqtim, senin qiz waqtin", "Bozataw", "Bul dunyada menin suygen yarim bar", "Tuwgan jerge", "Xalqim" siyaqli qosiqqlarin plastinkadan uyrenip, mektep saxnalarin jangirtip, tinlawshilardin kewillerinen orin algan. 1974-jili mektepti pitkerip, J.Shamuratov atindagi Nokis mamleketlik bilim jurtinda M. Xojaniyazovtan akademiyaq vokal qosiqshiligi boyinsha talim aladi. Usi ilim dargayin 1978-jili tabisli tamamlap, M.Ashrafiy atindagi Tashkent mamleketlik konservatoriyasina kirip professor A.N.Xashimovtan talim aladi.

1981-jili Tatarstannin Kazan qalasinda, 1982-jili Tashkent qalasinda, 1984-jili Dagistannin Maxachkala qalasinda, sonday-aq, tagi basqa koplegem qalalarda otkerilgen qaraqalpaq madeniyati hapteliginde qatnasiwga miyassar bolgan³.

Oqip jurgen waqitlarinda ozbek, qazaq, shet el kompozitorlarinin operalarinan ariyalar, ozbek, qaraqalpaq kompozitorlarinin qosiqqlarin atqargan. 1983-jili Ozbekstan Respublikasinda qosiqshilar korik-tanlawina qatnasip I darejeli siyliqtin laureati bolip, sol jili konservatoriyani tamamlaydi. Oqiwdi pitkergennen son ozi oqigan bilim dargayina oqitiwshi ham sonin menen bir waqitta Berdaq atindagi mamleketlik filarmoniyasina qosiqshi bolip jumisqa kiredi. 1984-jili Armeniyanin Erevan qalasinda "Glinka" atindagi qosiqshilar korik-tanlawina qatnasip diplom menen siyliqlanadi. 1985-jili K.Serjanov kompozitor S.Yudakovtin "Maysaranin hiyesi" opetasinda shopan, 1987-jili N.Muxammeddinovtin "Ajiniyaz"⁴ operasinda Qonirat xani Panaxan, 1988-jili S.Raxmaninovtin "Aleko" operasinda jas cigan obrazlarin doretken.

¹ Абатбаева Р. А. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУҲАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 648-653.

² GAYIROVA M., ABATBAEVA R. QORAQALPOQ AKADEMIK QO 'SHIQCHILIK SAN'ATIDA BAZARBAY NADIROVNING TUTGAN O 'RNI //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 84-88.

³ Nadirova A. "Qaraqalpaq muzika tariyxi", Sano-standart, Tashkent-2018, 324-b.

⁴ АБАТБАЕВА Р. КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР //Journal of Culture and Art. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-66.

K.Serjanov 1991-jılı Qaraqalpaqstanda xızmet kórsetken artist, 1998-jılı Qaraqalpaqstan xalıq artisti, 2000-jılı "Xalıqlar doslıǵı" ordeni, 2003-jılı Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıqtıń laureatı, 2006-jılı Ózbekstanda xızmet kórsetken artist ataqları menen sıylıqlanǵan.

2002-jılı Ózbekstan Respublikasınıń birinshi Prezidenti I.A.Karimov miratı menen Tashkent qalasında A.Nawayı atındaǵı opera hám balet úlken teatrına opera atqarıwshısı hám mádeniyat hám kórkem óner kolledjge vokal boliminiń oqıtıwshısı bolıp jumısqa kiredi. 2002-jıldan berli teatrda Leonkovallonin "Pagliuccio" operasında Kanio, P.Maskanidıń "Selskaya chest (Сельская честь)" operasında Turido, I.Akbarovtıń "Sugd elining qoplónı" operasında Iskender Zulharnayın (A.Makedonskiy), J.Bizenin "Karmen" operasında Xoze, Dj.Puchchinidıń "Toska (Тоска)" operasında Kavaradossi h.t.b kóplegen obrazlardı dóretken. Ómiriniń aqırǵı jıllarında Tashkent qalasındaǵı "Estrada-cirk" kolledjinde vokal mugallımı bolıp jumıs alıp barǵan.

Juwmaqlap aytqanda qaraqalpaq muzıka kórkem ónerin rawajlandırıwda óziniń talantı uqıpı menen úles qosıp kiyatırǵan ustaz qosıqshılarımız keleshek áwlad ushın úlgi bolıp ózlerinin bilimlerin tájiriybelerin shakirtlerin berip mámleketimiz rawajlanıwın óz úleslerin qosadı desek qáatespeymiz. Búgingi kúnde akademiyalıq vokal jónelisin elede rawajlandırıw hám usı tarawda miynet islep atırǵan ustazlardıń miynetlerin jariqqa shıǵarıw maqsetinde Húrmetli jurt basshımız tárepinen kóplegen jumıslar ámelge asırılıp kelinbekte. Usınday talantlı jaslardı dúnyaǵa tanıtw, olardıń dórtiwshiligin elede rawajlandırıw maqsetinde kompozitorlarımızda ózleriniń úleslerin qosıp jańa shıǵarmalar doretip, solar arasında jarıslar, festivallar hám eń jaqsı atqarıwshı naminaciýalar jolǵa qoyılsa elede qızıǵıwshılıq artıp mádeniyatımızdıń gúllep jasnawına úleslerin qosqan bolar edi desek asıra aytqan bolmaymız.

REFERENCES

1. Nadirova A. "Qaraqalpaq muzıka tariyxı" Sano-standart, Tashkent-2018.
2. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov) //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 138-144.
3. Allambergenovna A. R. Historical Image of" Alpamys" In Karakalpak Music (Example in the Works of Nazhimaddin Muhammeddinov) //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2023. – T. 2. – №. 6. – C. 138-144.
4. Abatbaeva, R. (2023). KOMPOZITOR NAJIMADDIN MUXAMMEDDINOV DÓRETIWSHILIGINDE ERTEK JANRÍ (Toǵız tońqıldaq bir shińkildek ertegi tiykarında). Вестник музыки и искусства, 1(2), 46–51.
5. Abatbaeva, R. (2023). BALLAD GENRE BY COMPOSER NAJIMADDIN MUHAMMEDDINOV. Modern Science and Research, 2(10), 340–343.

6. Abatbaeva, R. "International Scientific Journal Theoretical & Applied Science manifestation of european and national traditions in the karakalpak ethno-opera «gulayym» SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS http." T-Science. org 18 (2022).
7. Abatbaeva, Rano. "QORAQALPOQ MUSIQA MADANIYATIDA MUSIQALI DRAMA JANRINING SHAKLLANISHI." (2024).